

Zapiski

Ob smrti I. Kozarčanina.

V letošnjem februarju je imela smrt med hrvatskimi leposlovci in kulturnimi delavci obilno žetev: pokosila je dr. Vel. Deželića st. (roj. 21. II. 1864), našega rojaka Janka Barleta (r. 12. III. 1869) in dr. Dj. Arnolda (r. 24. IV. 1854). Smrt vsakega dobrega in ustvarjajočega človeka je vselej bridka izguba, četudi nas tolaži zavest, da se je že popolnoma izčrpal v plodnem delu in v službi svojemu narodu. Še bridkejša pa je izguba tedaj, kadar omahne v grob mlad mož, ki se je komaj dobro uveljavil in je stopal v najzrelejša in najuspešnejša leta svojega življenja. Tak mnogo obe-tajoč talent in veliko upanje hrvatske književnosti je bil Ivo Kozarčanin, ki je v zgodnjem jutru 4. febr. padel kot žrtev nesrečnega naključja.

Kozarčanin je po letih sodil med mlajše pisatelje (r. 14. IX. 1911 v Bosanski Dubici), po objavljenih delih in po mestu, ki ga je zavzemal v sodobni hrvatski književnosti, pa

ga lahko štejemo med najboljše in najznačilnejše pisatelje v četrtem desetletju našega stoletja. Bil je ne- navadno plodovit in delaven ter je v zadnjih šestih letih izdal ravno šest knjig: dve knjigi novel (Mati čeka 1934, Tihi putovi 1939), dva romana (Tudja žena, Sam čovjek, oboje 1937) in dve zbirki pesmi (Sviram u sviralu 1935, Mrtve oči 1938). Zelo veliko je njegovih stvari po raznih zbornikih, revijah in časopisih, kjer je od dijaških let vneto sodeloval kot pripovednik, pesnik, kritik, esejist in urednik, mnogo načrtov, osnutkov in odlomkov pa je ostalo za zmerom nedokončanih. Vse to nemajhno delo je mogel izvršiti samo človek, ki je strastno ljubil lepo knjigo in od zgodnje mladosti hlastno čital, kar koli mu je prišlo v roke. Dostikrat vsega niti prebaviti ni mogel in je zato tudi v njegovih delih čutiti različne vplive. »Knjige so moji edini tovariši in prijatelji. Z njimi se tiho in brez besed ure in ure pogovarjam.« (Sam čovjek 233.)

Osnovni to in glavni motiv vsega

Kozarčaninovega leposlovnega dela je strašna depresija, pretresljiv pesimizem in neizmerna tragika sodobnega človeka v zlaganem in sovražnem svetu. Vsi njegovi junaki, ki jih slika z veliko ljubeznijo, so le vedno nova inačica avtorjeve trpeče notranjosti: brez sreče in brez veselja tava po svetu kot begunci in izgnanci. Ko sem čital njegova dela, se mi je neprenehoma vzbujala misel, da je moral biti v njem neki bolesten in nerešeni kompleks, občutek manjvrednosti in zapostavljenosti, ki ga je dušil vse življenje. V njegovi prozi in v pesmih se neprenehoma ponavlja strašna tožba o zastrupljeni in ubiti mladosti, ki je podobna veji, katero hudournik vali po strmini. Kozarčanin je bil eden onih ljudi, o katerih pravi G. Duhamel, da trpijo, ker se čutijo zapuščene, ker se vedno zaman ponujajo, pa jih nihče ne sprejme. »Moje oči i ruke uvijek su nečega željne, a sve što je dobro i lijepo, rano umire. Ja sam čovjek, kome nikada nije pravo i kome nitko nije dosta dobar.« Iz domače hiše, pravi, da ga je namesto blagoslova spremljalo prekletstvo, ki se ga ni mogel nikdar rešiti: »Ja nikada nisam imao mladosti. Sam idem kroz mračnu, olujno noć. Ja sam proklet, ja jedini ne smijem biti sretan! Nema čovjeka brata. Nema žene sestre. Ništa nije tvoje...« Kozarčaninovo delo v vezani besedi se mi zdi kakor pretresljive balade v prozi in rekel bi celo to, kar je opazil tudi Marko Čović, da je v njegovi prozi vsaj toliko ali pa še več lirizma in iskrene izpovedi kot v njegovih pesmih. Močno avtobiografski je roman »Tudja žena«, ki je v zgradbi, slogu in označitvi še hudo okoren in medel in v katerem je pisatelj obsodil nekulturno, nehumano in nemoralno sodobno malomeščanstvo, kjer je kult laži dosegel vrhunec, za umetnost in umetnika pa ni razumevanja: »Radost mi je tudja, sreća mi je tudja.« Prav takšen je roman »Sam čovjek«, ki poleg nekaterih novel predstavlja najboljše in najtrajnejše, kar je Kozarčanin napisal. Tudi tukaj so cele strani polne grenkih in krvavih avtorjevih izpovedi, ki so prav za prav en sam presunljiv krik

za ubito mladostjo in strašna obtožba onih, ki so mu zastrupili življenje. In med devetimi novelami v knjigi »Tihi putovi« ni niti ene brez avtobiografskih črt, nekatere pa niso drugega kot odlomki iz pisateljevega življenja. Ko bi imel prostora, bi lahko navedel cele strani iz njegovih del, kjer s skoraj istimi besedami ponavlja tožbo, da ga nihče ne ljubi, pač pa vsakdo žali, ponižuje, zmerja, odriva, zaničuje, sovraži...

Tudi v večini Kozarčaninovih ženskih podob vidimo zlorabljen in zavržen dekleta, katerih mladost je bila siva, bleda in otožna. V svoji osamelosti zaman iščejo plemenitega moža, na katerega bi se mogle nasloniti in ob njem pozabiti vso grodobjo in strup, katerega jim je prineslo življenje. Četudi so hodile pod soncem, se niso smele na njem ogreti, zato so ovele v mraku, v mrazu in v revščini. Delavke hirajo po zatohlih tovarnah in delavnicah, natakariče po gostilnah in beznicah prodajajo dušo in telo, strežnice so vse sključene, revmatične in razjedjenih rok od tujega perila, dijakinje se mučijo z instruiranjem, tipkarice ob pisalnem stroju, po vaseh pa samujejo blede učiteljice. Pa tudi tiste, ki bi lahko bile srečne in ki so nekoč bile kakor sočen, zelen list, ki drhteč v jutranji rosi željno uživa sončne žarke, tudi tiste prej ali slej omahnejo pod brezčutno kolo življenja, ki jih stre in zmečka kakor rjav in odpadel list v jesenski megli. Možje zabuhlih in zariplih lic, mastnih podbradkov in slinavih ust ravnaajo z njimi kot s kupljenimi stvarmi. Kozarčanin prizna, da ni nikdar do dna spoznal ženske duše in da se ji je vedno bližal z nekim strahom in nezaupanjem, ker nikdar ni vedel, ali mu želijo dobro ali zlo. Kljub temu tolikokrat in pod tako različnimi vidiki govori o ženi, da bi moral napisati obširno razpravo, kdor bi hotel izčrpati vso paradokсно problematiko njegovega pojmovanja žene: »Žena je kao vino: proklinjemo ga, a ne možemo bez njega. Najgore je biti žena. Prokleta je žena i sve, čega se ona dotakne...« Iz vsega Kozarčaninovega dela se ne spominjam niti enega

ženskega značaja, ki bi bil docela svetel in osrečujoč! Najlepša je pač podoba njegove trpeče matere, kateri je v svojih spisih postavil prelep spomenik in katera nas spominja Cankarja, ki ga je Kozarčanin silno ljubil: »Moja mati je provodila radne dane u poslu i brizi, nedjelju u crkvi, a laž joj je bila baš tako daleka in tudja, kao što joj je bila tudja sreća i zadovoljstvo,« je napisal v svoji zadnji tiskani črtici (Savremenik 1941, 18).

Poleg neizčrpne fantazije in izredne lahkote, s katero je ustvarjal, odlikuje Kozarčaninovo delo tudi mladostni pogum in iskrenost. Tako je s svojega stališča obdelal mnogo strani življenja, marsikaj pa je ostalo pri njem neurejeno in neizčiščeno. Kot bi v neki patetični vihravosti iskal hrupnih učinkov, ni opazil tihe lepote in sreče, ki jo nudi vsakdanje skromno življenje in delo, katero je slednjič delež večine ljudi. Mogoče je, da bi se bil lotil tudi teh plati življenja, če bi bil dalje živel, in zajel vse skrivnostne globine in širine in vso očarljivo polnost, kakršno so dosegli veliki umetniki v svojih zrelih letih. Z zrelostjo bi bil gotovo omilil tudi marsikatero svojo površno in nepravilno sodbo, ki ni sprejemljiva; za nas pa je najbolj nesprejemljiv tam, kjer poveljuje čisto naturalistično erotiko in njeno svobodno nagonsko izživljanje.

Kozarčaninova smrt pa ni samo za hrvatsko leposlovje velika izguba, z njim smo tudi Slovenci izgubili iskrenega prijatelja in enega najbolj vnetih delavcev za kulturno zbližanje in sodelovanje Hrvatov in Slovencev. Nesrečno naključje je nanese, da pišem ta spominski članek ravno ob obletnici onih prelepih ur, katere smo doživeli v lanskem marcu ob prihodu hrvatskih književnikov v Ljubljano. Pred seboj imam poročila o literarnem večeru hrvatskih književnikov v Ljubljani (8. marca) in v Mariboru (15. maja) ter o nastopu slovenskih književnikov v Zagrebu (12. aprila). Kozarčanin je mnogo pripomogel k tem obiskom, z veseljem prihajal v Slovenijo, povsod nastopal s svojimi deli in si pridobival novih znancev in prijateljev. Njegova poročila v

»Hrvatskem dnevniku« so tako zanimiva, izčrpna in pisana s tolikšno toploto, da imam občutek, kot bi bral plamteče Šenoine članke ob praznovanju Bleiweisove sedemdesetletnice in ob odkritju spominske plošče Stanku Vrazu. Zato nas je vse, ki smo Kozarčanina poznali, tako zadela novica o njegovi smrti. V imenu slovenskih književnikov sta se udeležila pogreba Fr. Vodnik in J. Dolar.

Rajnega Ivana Kozarčanina sem osebno spoznal 19. okt. 1938, nekaj tednov potem, ko je prevzel uredništvo kulturne rubrike »Hrvatskega dnevnika«. Prejšnji dan je namreč objavil v »Hrvatskem dnevniku« prevod moje ocene Budakovega romana »Ognjište«, ki je bila izšla v »Slovincu«. Kot pisatelja sem ga že prej poznal in poročal o njegovem romanu »Sam čovjek« (»Slovenec« 7. okt. 1937), o romanu »Tudja žena« pa je pisal Fr. Jesenovec (»Slovenec« 2. aprila 1937). Znano mi je bilo tudi, da je prevedel v srbohrvaščino Cankarjevega »Martina Kačurja« (1934), po njegovih ocenah v »Hrvatski Reviji« in drugod pa sem lahko sklepal, da se zelo zanima za slovensko književnost in da jo tudi dobro pozna, zlasti naše sodobne pesnike in pisatelje. O vsem tem sem se prepričal ob svojem prvem srečanju z njim v uredništvu »Hrvatskega dnevnika«, ko mi je z velikim spoštovanjem govoril o slovenski kulturi in razlagal svoje načrte, kako namerava v listu čim več poročati o slovenskem leposlovju. Pozneje sva se še večkrat sešla bodisi v uredništvu bodisi drugod. Nikoli se nisva srečala, ne da bi se vsaj za hip ustavila, največ pa sva se pomenila pod platanami pred zagrebškim vseučiliščem. Kozarčanin se je zanimal za vsa pomembnejša dela, ki so izšla v Sloveniji, želel je informacij o posameznih pesnikih in pisateljih in z veseljem povedal, če je katerega že čital ali celo osebno poznal. Med našimi sodobniki je zlasti cenil Kocbeka, M. Kranjca, J. Kozaka, I. Grudna, V. Tauferjevo, B. Voduška in M. Klopčiča. Pisal pa je tudi o drugih slovstvenikih: o A. Ingoliču, M. Javorniku, Ivanu Cankarju (»Cankarov književni profil«,

»Hrvatski dnevnik« 23. XII. 1938) itd. »Hrvatska Revija«, »Hrvatski dnevnik« in zadnji letniki »Savremenika« so polni njegovih esejev, člankov in poročil o našem slovenskem življenju. Za zagrebško gledališče je prevajal Župančičevo »Veroniko Deseniško« in zbiral gradivo za razpravo o Francetu Bevku, nekaj dni pred smrtjo pa je naročil Šalijeve in Ludvikove pesmi (V. Novak, Slovenec, 12. II.). Tako je Kozarčanin izvrševal svoje načrte, v katere je sedaj smrt neusmiljeno posegla. Kadar se bo pisala zgodovina o kulturnem sodelovanju med Slovenci in Hrvati, bo Kozarčaninovo ime na zelo častnem mestu; naj nas njegov svetel spomin pri tem delu vzpodbuja!

Joža Gregorič.

Literarno življenje v zasedeni Franciji.

Iz francoskega časnika »Le Temps« posnemamo pregled, v poslednjem času izdanih francoskih knjig, kakor ga je napisal poznani pariški kritik André Thérive. Zaradi obširnega pregleda tega sporega ga priobčujemo v skrajšani obliki:

»V zadnjih štirih mesecih je izšlo v zasedenem delu Francije približno petdeset del, deset pa jih bo zagledalo dan v najkrajšem času. Med temi so seveda tudi taka, ki bi morala nastopiti svojo pot med ljudstvo že lani v mesecu juniju. Navzlic precejšnjemu številu pa je letos izšlo mnogo manj knjig kot v normalnih časih. Tudi nikakršnih literarnih nagrad ni v tej dobi. Iz političnih vzrokov so prenehale izhajati letne izdaje nekaterih slavnih pisateljev, na katere smo bili že močno navajeni. Med takimi knjigami so: »Les hommes de bonne volonté«, »Pasquier« ter celo Duhamelova knjiga »Lieux d'asile«, ta prav v trenutku, ko bi morala biti postavljena v izložbeno okno.

Med romani naj omenimo najprej posmrtno knjigo Andréa Lichtenbergera »Evasions«. Pisec del, kot »Mon petit Trott« ali »La Mort de Corinthe«, je v novem romanu združil novele, ki postavljajo v ospredje dogodivščine, spominjajoče na »di-

sparition de Jérôme Bardini« ali »feu Mathias pascal«. Elegantna, nekoliko mrzla pripovedovanja so polna moralne resnosti. Léon Lafage objavlja pod naslovom »La Rose de Cuir« (Grasset) zgodbe, katerih eksotičnost pri tem piscu, vdanemu gaskonjski deželi, preseneča. Simenona roman »Les Inconnus dans la maison« (Gallimard) poudarja megleni značaj priljubljenih junakov iz knjige »Oblomof«. Isti pisec je v mesecu juniju objavil roman »Malempin«, ki s svojo tehniko zelo spominja na Duhamela. Jean d'Esme je napisal vojaški roman »Chevalier sans éperons« (Flammarion), ki slika pestro življenje francoskih časnikov v nevarnih krajih Mauretanijske. Dalje so izšli romani: Gauthier-Vignal »Les Somnabules« (Plon), Claire Sainte-Soline »La Montagne des Alouettes« (Presse universitaire, Rieder), Philippe Darcia »La porte fermée« (Plon) in Clément Richer »Dernier Voyage du Pembroke«.

V drugo vrsto spada knjiga Jeli-ena Greena »Varouna«. Prav tako zanimiv po svoji izvirnosti je Henri de Régnier v »Passé vivant«. Pisateljica Colette je napisala dve noveli ter jih izdala pod imenom »Chambre d'Hôtel«. Dejanje nas popelje v dobo okoli devetnajstega stoletja. François Mauriac nam predstavlja Pascalove »Pages Immortelles« (Corréa).

V okviru verske literature je izšla mala antologija »Poésie sacerdotale« (Gallimard), ki je posvečena mladim pesnikom, sovrstnikom Renée Fernandata ter po njem Louisu de Cardonnelu. Duhovnik O. Englebert je objavil knjigo o življenju sv. Martina ter knjigo iz življenja flamksega misijonarja »Očeta Damiena« (Plon).

Med zgodovinskimi deli omenimo »Catherine de Médicis« od Jean Hérítiera (Plon) in sedmi zvezek »Nation égyptienne« od Gabriela Hantouxa. Georges Suarez je napisal monografijo maršala Pétaina, Bernard Grasset pa zbirko člankov »A la recherche de la France«. Mercure de France je izdal »Antologie littéraire et sociologique, Flammarion pa »Psychologie des animaux sauvages«.

J. K.